

K NIEKTORÝM STRATÉGIÁM A METÓDAM ROZVOJA OSOBNOSTI VO VYUČOVANÍ LITERATÚRY (NIELEN) PRE DETI A MLÁDEŽ

Martina PETRÍKOVÁ

Abstrakt: V príspevku uvažujeme o niektorých stratégiách a metódach rozvoja osobnosti detského recipienta, a to prostredníctvom literatúry pre deti a mládež (literatúry faktu). Uvedomujeme si potenciál literatúry zážitkovo pôsobiť na čitateľa, rozvíjať jeho možnosti, pozitívne vlastnosti i nonkognitívne funkcie, teda nielen vzdelávať.

Kľúčové slová: Tvorivosť, stratégie a metódy rozvoja osobnosti, literatúra pre deti a mládež, literatúra faktu, obraz, dialóg medzi slovom a obrazom, výtvarná reč, práca s textom v prostredí školy, metódy a formy práce.

TO SOME STRATEGIES AND METHODS OF PERSONALITY DEVELOPMENT IN TEACHING OF LITERATURE (NOT ONLY) FOR CHILDREN AND YOUTH

Abstract: In this paper we are considering the strategies and methods of a personality development of a child recipient through the literature for children and youth (nonfiction). We realize that literature has a potential to affect the experiential world of the reader, to develop his capabilities, positive features, and no-cognitive features; moreover, it not only educates.

Key words: Creativity, strategy and methods of personal development, literature for children and youth, nonfiction, image, dialogue between word and image, art speech, working with text in a school environment, methods and forms of work.

„Cítíme údiv nad obsiahlosťou tvorivej sily, ak môžeme použiť toto slovo, ktorá sa rozvinula na týchto malých, holých a skalnatých ostrovoch, ešte viac potom nad jej rozličným účinkom na miestach, ktoré sú tak blízko pri sebe.“

„Zdá sa teda, že tu stojíme najbližšie (...) k veľkému prejavu, ktorý je tajomstvom všetkých tajomstiev, totiž prvému objaveniu sa nových tvorov na tejto zemi.“ Charles Darwin (z cesty po súostroví Galapágy)

Úvod

Stratégie učenia sa prostredníctvom myslenia, spôsoby osvojovania si poznania, zahŕňajú podľa Roberta Fishera (1997) okrem „umenia mysliet“ aj umenie klásť otázky, plánovať si činnosť pri učení sa, diskutovať o problémoch, hľadať súvislosti a usúvzťažňovať pojmy do pojmových máp s cieľom usporiadať známe poznatky a odkrývať nové spôsoby nazerania na skutočnosť, ale aj rozvíjať divergentné myslenie, kooperáciu pri práci, poskytnúť individuálnu pomoc, hodnotiť výkon i patriť do učebného spoločenstva. Je preto zrejmé, že realizácia výchovno-vzdelávacích činností by mala rešpektovať uvedené zásady a ponúknuť dieťaťu také podmienky, ktoré budú rozdávať jeho tvorivý potenciál, potenciál učiť sa myslením o problémoch z rôznych umenovedných i vedeckých oblastí. V príspevku budeme uvažovať o literatúre (nielen) pre deti, predovšetkým o literatúre faktu v umelecky kreovanej

podobe, aby sme ponúkli návrh na prácu s literárnym textom, aby sme vybrali aj vhodné metódy a formy práce pre vyučovanie literatúry. V nadväznosti na literárnovednú reflexiu literárneho textu Petra Sísa *Strom života* budeme hľadať také postupy a stratégie, ktoré nielenže uľahčia vstupovanie potenciálneho recipienta do textu, ale zároveň budú viesť k hlbšiemu porozumeniu textu a podporia učenie sa i rozvoj myslenia.

1 Kniha života

Petr Sís (1949) je medzinárodne uznávaným českým autorom kníh pre deti, je aj ilustrátorom, grafikom a tvorcom animovaných filmov. Za knihu *Strom života* (2003, české vydanie – 2004), ktorá bola prvýkrát vydaná v New Yorku, získal o rok neskôr zlatú medailu Ragazzi Award na Medzinárodnom veľtrhu detskej knihy v Bologni. V tom istom roku bola kniha vydaná aj v českej jazykovej verzii a ocenená v súťaži o Najkrajšiu knihu Českej republiky i cenou Spolku grafikov Hollar. Petr Sís je autorom viac ako dvadsiatich kníh pre deti (v českom vydaní sú známe *Podivuhodný příběh Eskymo Welzla*, 1993, české vydanie – 1995, *Tři zlaté klíče*, 1994, české vydanie – 1995, *Tibet – Tajemství červené krabičky*, 1998, české vydanie – 2005 či naposledy vydaný symbolický príbeh *Ptačí sněm*, české vydanie – 2011). Medzi najznámejšie z jeho kníh pre deti patrí autobiografická kniha *Múr* (2007, české vydanie – 2008), ktorá načrtáva problém nesamozrejmosti slobody v súčasnom svete.

Petr Sís si pre potreby ilustrácie vytvoril vlastný pointilistický štýl, pri ktorom tvorí krátke čiarky a bodky, takže ide o techniku, ktorá je z časového hľadiska veľmi náročná. V prípade kresieb niektorých objektov možno vybaďať aj zúročenie inšpirácie manieristickým maliarom Giuseppe Arcimboldom (1527), ktorý maloval fantastické portréty tvorené z rastlín, zvierat či predmetov. Ilustrácie Sísových knižiek pre deti dopĺňajú krátke texty a sú zacielené medzi iným aj na významné osobnosti svetových dejín (Kryštof Kolumbus, Galileo Galilei, Charles Darwin), čo knihy predurčuje na ich interdisciplinárne uplatnenie (literatúra – biológia – geografia – fyzika – matematika – filozofia) v prostredí modernej školy. Iný prípad predstavujú historické udalosti a spoločenské javy, ktoré ovplyvnili dejiny a ich tematizácia v knihách môže varovať pred opätovným vzbudením deštruktívnych dejov.

Knihy tohto typu sa tak stávajú súčasťou literárnej komunikácie, ktorá je výraznejšie spätá s obsahmi iných vyučovacích predmetov, teda je predurčená aj pre rozvíjanie medzipredmetových vzťahov (literatúra – výtvarné umenie – spoločenská výchova či výchova k občianstvu – etika – filozofia) a vôbec pre podporu učenia sa pre život. Ak uvažujeme o literatúre faktu, potom môžeme povedať, že je pre ňu dôležitý *spôsob nastolovania problému, ako aj metóda jeho analýzy* (podľa Stanislavová, 1998, s. 120), ktorá má viesť čitateľa k nachádzaniu odpovedí na otázky zodpovedajúce jeho intelektuálnym potrebám, ba i novej senzibilite. Je totiž zrejmé, že sa musí „zacement“ priepasť medzi životom a školou, medzi zážitkovým zmocňovaním sa sveta a jeho poznávaním prostredníctvom faktov. „Zväzovanie“ rôznych spôsobov interpretácie (veda – umenie) skutočnosti a historických udalostí dovedna sa realizuje spájaním a preskupovaním rôznorodých žánrových foriem i obrazov (portrét, denník, cestopis, reportáž, mapa, nákres atď.), „krížením“ fiktívneho a faktického či dokumentárneho (napr. v podobe beletrizovanej autobiografie) s ambíciou sprostredkovať poznanie zážitkovým spôsobom, a čo je ešte dôležitejšie, aj spôsobom, ktorý by mal *učiť deti myslieť a učiť sa* (pozri Fisher, 1997). V knihách Petra Sísa sa využíva umelecký spôsob zmocňovania sa reality a historických dejov, avšak ide predovšetkým o výtvarnú interpretáciu sveta, a to prostredníctvom obrázkov (ilustrácií), ktoré spolu s textovými (príbehovými) časťami kníh do seba absorbujú poznanie historických, biografických, cestopisných faktov a pod.

Vznik *Stromu života – Knihy o živote prírodovedce, geologa a mysliteľa Charlese Darwina* podľa autorskej poznámky podnietili sugestívne pasáže v Darwinových zápiskoch,

listoch i denníkoch, s ktorými sa Petr Sís zoznamoval a ktoré tvoria „látkové“ podložie pre literárne a výtvarné uchopenie témy života Charlesa Darwina. Presnejšie pre vznik obrázkového príbehu ako príbehu jedného tvorivého života, ktorý je doplnený opismi z Darwinových spisov o plavbe loďou Beagle (1832 – 1837), ale čerpá aj z prírodovedcovej autobiografie, z jeho listov, z prvého vydania diela *O vzniku druhov*, ako aj z reflexie jeho evolučnej teórie spracovanej podľa knihy Margaret J. Andersonovej *Charles Darwin*. Petr Sís píše: „*Charlesi Darwinovi bylo líto, že se nikdy nenaučil kreslit. Namísto toho si ke všemu, co viděl, dělal podrobné poznámky.*“ (Sís, 2004, poznámka autora).

Predná predsádka, spájajúca knižný blok s obalom, ponúka výtvarníkovu reflexiu niekoľkých mýtov či bájí o stvorení sveta, o jeho vzniku (stvorenie sveta Bohom, egyptská báj o stvorení sveta...). Tie sú usporiadané do štyroch sérií, postupností obrázkov i znakov, komponovaných na spôsob komiksu, no bez textu, pričom vypovedajú o prvotných názoroch človeka na svet. Zadný dvojlist zas v podobe výtvarne stvárnených znakov, „pars pro toto“, ponúka Sísovu filozoficko-prírodovednú reflexiu vývoja Zeme a vývinu druhov (osobnosti a osobitosti tematizovaného problému – Aristoteles, Linné, Mendel, Darwin a ďalší, skameneliny, morfológická diferenciacia na úrovni druhov, prierezy okom, mimikry, DNA atď. až so symbolickou platnosťou vo vzťahu k téme).

Knihu otvára informácia o čase a mieste narodenia Charlesa Darwina (12. februára 1809), ako aj o jeho osobných i pracovných perspektívach (bude stáť pri zrode vedeckej revolúcie, plaviť sa päť rokov po mori, skúmať prírodu, napíše prevratné dielo, no bude i pochybovať o záveroch svojej práce), a to z pohľadu subjektu „dvojdomeho rozprávača“, ktorý sa vyjadruje obrazmi i slovami a rámec Darwinovho životného príbehu priestorovo „ukotvuje“ na vizuálne zaujímavej historickej mape Británie, v Shrewsbury. Biografické fakty sú dopĺňané subjektívne ladeným plánom výpovedí o Darwinovom živote ako plánom reflexie Darwinovej autobiografie a dopĺňajú tak graficky premyslene komponované obrázky v tvare kruhu či kruhov, „mapy“ či „máp“ jednotlivých a zásadných úsekov života, na ktorých sa okrem miest nachádzajú aj osobnosti zasahujúce predovšetkým Darwinov profesionálny život. Ak sa pohybujeme po rozhraní biografického výskumu, biologických, širšie prírodných vied, a literárneho i výtvarného umenia, teda v „priestore“ literatúry faktu, ktorá využíva aj umelecké výrazové prostriedky, totiž dialóg s výtvarným umením moderného druhu (ilustrácia – plošný lineárny záznam s estetickou hodnotou ako jedinečný „pointilistický“ autorský výraz interpretácie vedeckých znakov stváňovaných objektov – mapa, náčrt morfológických osobností rastlín i zvierat, obrázky, ktoré sa viažu svojím obsahom k tejto vednej disciplíne a pod.), potom môžeme uvažovať aj o ich umocnenom a dvojzložkovom, ba i viaczložkovom pôsobení na čitateľa detského veku, a to prostredníctvom zážitku i poznania (biografické fakty, informácie o Darwinovej vedeckej práci atď.). Zaiste, za predpokladu, že ilustrácie sú svojím štýlom a formou prístupné potenciálnemu recipientovi, ako je to v tomto prípade.

Znázornenie lode Beagle, na ktorej Darwin uskutoční svoju cestu ako reakciu na ponuku vlády preskúmať južné pobrežie Ameriky, zbierať, pozorovať a dokumentovať to, čo tvorí náplň prírodovedných disciplín, je centrálnym objektom dvojstrany, ktorý je obklopený textovými časťami s dokumentárnou hodnotou (ponuka na cestu, námietky otca, strýkova intervencia, zoznam vecí na cestu, z listu otcovi). Ide však aj o texty, ktoré vypovedajú o spôsoboch či možnostiach riešenia problému v danom období (očakávanie konvenčného správania – výskumná aktivita ako spôsob sebarealizácie), ako aj o vybavení vedca na výskumnej ceste v prvej polovici 19. storočia (peniaze, mikroskop, geologický kompas, zbraň, cestopisy, biblia a pod.), teda ponúkajú inštrukciu na „interpretáciu“ vtedajšieho svetonáhľadu a vývoja vedy (rozprávačov a výtvarníkov výber a radenie dôležitých faktov zo života ako spôsob ich hierarchizovania podľa „kľúča dôležitosti“ v danom čase a priestore – otcov názor na cestu, strýkove argumenty a Darwinova podpora...).

Náčrty lode Beagle, pohľad zhora a pozdĺžny prierez loďou, ako aj základné informácie o jej parametroch a účele plavby (výtlak – definovaný ako hmotnosť loďou vytlačenej vody – 242 ton, dĺžka – 27,5 metra, obsadenosť – 74 osôb, účel plavby – mapovať pobrežie Južnej Ameriky...), či obrázky z miest na jej ceste, ponúkajú pohľad nielen na usporiadanie priestoru lode, ale aj na jej trasu.

Medzi hlavné zásady kreatívneho myslenia zaradzuje Arthur B. VanGundy (2005) potrebu oddeľovať produkciu myšlienok od ich hodnotenia, overovať predpoklady (pýtať sa, využiť metódu „*piatich w*“ – z ang. *who, what, where, when, why*, teda kto, čo, kde, kedy a prečo), vyhnúť sa rigidnému mysleniu či myšlienkovému stereotypu, načrtnúť či vytvoriť nové perspektívy kreativity, minimalizovať negatívne myslenie, riskovať opatrne či rozumne. Ak tieto zásady zúročíme pri interpretácii knihy *Strom života*, potom môžeme povedať, že Darwinova „cesta objavov“ či Sísovo „dobrodružstvo poznávania“ je aj ponukou pre potenciálneho recipienta ako tvorivo objavovať svet, myslieť v súvislostiach či vzťahoch a tak sa učiť. Petr Sís totiž radí vedľa seba obrázky v takej postupnosti, ktorá odzrkadľuje nielen personálne obsadenie lode („*who*“ a „*why*“ – kapitán, vedec, posádka a ich funkcia na ceste loďou), ale zohľadňuje aj trasu („*where*“ a „*when*“) výskumnej cesty a predovšetkým náplň („*what*“) a zisky Darwinovej „objaviteľskej“ vedeckej práce, o ktorých možno na základe štúdia ďalej dopovedať (aj prostredníctvom obrázkov). Obrázky synekdochicky vypovedajú o zastávkach na ceste a o pozorovaniach či zisteniach zaznamenaných prírodovedcom. Reflektujú flóru i faunu juhovýchodnej Brazílie (Rio de Janeiro), Argentíny (Buenos Aires, Punta Alta, Santa Fé), Uruguaja (Montevideo), nálezy pozostatkov veľkých uhynutých cicavcov. Ďalšia dvojstrana je rozdelená na 32 obrázkov, ktoré opätovne, časť za celok, v časovej postupnosti zobrazujú zaujímavé udalosti a časti ciest (Ohňová zem, expedícia do Ánd, výbuch sopky Osorno...), rastlinné a živočíšne druhy (nandu Darwinov, falklandská líška, pásovec...), ale reflektujú a odmietajú ťažké položenie ľudí (otroctvo, chilskí baníci...). Mapa ako plošné, zjednodušené a zmenšené znázornenie zemského povrchu, tentoraz na rovinatej topografickej priemetni, ponúka priestor pre „výtvarné“ zobrazenie plavebnej cesty lode Beagle. Umelecky koncipovaný obrázok mapy (bez vyjadrenia mierky mapy, „iba“ s reflexiou horizontálnej členitosti zemského povrchu, s dôrazom na informácie o Darwinovej ceste a vykopávkach – *Toxodon, Macrauchenia, Megatherium*, ktoré sú označené legendami) je doplnený v súlade s autorským zámerom vypovedať o evolučnej teórii prostredníctvom náčrtu objavovania súvislostí a vzťahov na Darwinovej ceste, o súbor obrázkov niektorých živočíšnych druhov a niekoľko výpovedí, ktoré Darwin adresuje Henslowovi, FitzRoy vysloví o Darwinovi a vypovie sám Darwin: „*Prázdna miesta na mapě světa se zaplňují a z mapy se stává obraz plný nejrůznějších oživlých postaviček.*“ Uvedený výrok predznamenáva nielen Darwinovo pracovné nasadenie, ale aj Sísov spôsob prenikania do Darwinovho osobného i vedeckého života, ba stáva sa aj ponukou pre potenciálneho recipienta – ako tvorivým spôsobom „mapovať“ cesty objavov, a to nielen v prírodovedne orientovaných disciplínach.

Poznanie súostrovia Galapágy je sprostredkované nielen náčrtom mapy, ale aj náčrtom „stvorenia“ a vývoja rôznych druhov vo vymedzenom priestore a čase. Výtvarné stvárnenie v podobe kruhu s jeho symbolikou (ostrova) je aj alúziou na akt stvorenia, ktoré Darwin nikdy neodmietol, keďže bez oblasti zasiahnutej ľudským vplyvom farbou, tvarom i číselnou symbolikou vymedzuje oblasti obývané niekoľkými druhmi živočíchov (morské a suchozemské leguány, tučniaky, tulene, vtáky, korytnačky...). Názorne sprostredkované poznanie dopĺňajú textové časti, ktoré zúročujú Darwinovou optikou získané zaujímavosti o klíme a geografických osobitostiach súostrovia i niektorých živočíšnych druhov a naznačujú, že pojmová mapa či schéma môže uľahčovať prenikanie k jadrú problému a môže viesť k nachádzaniu zdanlivo neviditeľných súvislostí i vzťahov. Cesta zo súostrovia do Austrálie a späť domov do Anglicka je výtvarne stvárnena prostredníctvom postupnosti obrázkov ako spôsobu mentálneho mapovania takmer päťročnej cesty objavov, avšak

prostredníctvom veľkostí i postupnosti zobrazení je aj narážkou na vývoj a adaptáciu druhov. Mentálne mapovanie je aj spôsobom, ako usporadúvať svet roztrúsený v zmysle, ako usporiadať svet, aby mu porozumeli aj mladší recipienti.

Konfrontácia verejného, súkromného a „tajného“ života Charlesa Darwina po návrate domov sa realizuje v podobe konfrontácie textových pasáží s výtvarne stvárnenými obrazmi ako synekdochami životných udalostí a pracovných činností i vedeckých zámerov. Prostredníctvom troch sérií kruhov či „máp“ jednotlivých oblastí života Petr Sís stvárňuje zásadné vplyvy na Darwinovo uvažovanie a usúvzťazňovanie získaných materiálov (poznatky z cesty a súostrovia Galapágy, *Esej o princípe populácie...*), ktoré viedlo od náčrtu stromu života k napísaniu spisu *O vzniku druhov*. Štúdium podtriedy Cirripedia (fúzonôžky z triedy maxillopoda a podkmeňa branchiata, teda kôrovce), ako aj chov holubov a štúdium odchýlok medzi domestikovanými holubmi v kontexte verejného života a vo vzťahu k osobnému životu v Down House je výtvarne realizované postupom multiplikácie objektov záujmu (cirripedia ako roztrúsené objekty na „mape“ Darwinovho života a holuby ako objekty, ktoré sú vkomponované do štylizovanej a vtipnej kresby veľkého holuba ako emblému značnej časti vedeckého života Charlesa Darwina, teda do kresby inšpirovanej Giuseppe Arcimboldom).

Ďalšia (otváraťelná) štvorstrana ako farebne súrodá plocha využíva fantazijný a vedecký tvorivý princíp. Petr Sís reflektuje Darwinovu predstavu o vzniku druhov, ale ju aj tvorivo presahuje – prostredníctvom výtvarnej skratky a obrázkov, ikonických znakov, ako aj prostredníctvom textových častí zakomponovaných do výtvarne stvárnenej plochy. Sprístupňuje základné tézy či princípy Darwinovej teórie, no predovšetkým rozširuje filozoficko-prírodovedný kontext vysvetlení i polemík o vzniku života a vývoji druhov, aby načrtnol jeden zo spôsobov vedeckého zmocňovania sa faktov napriek obmedzujúcemu dobovému kontextu (pozri Darwinova karikatúra s telom opice).

Reflexia rozsiahleho vedeckého diela na časovej osi i vo výtvarnom stvárnení „labyrintu“ vedeckého života je doplnená Darwinovým zápisom o láske k prírodným vedám, o túžbe porozumieť čomukoľvek a z empirických pozorovaní odvodiť všeobecnejšie zákonitosti. Symbolické stvárnenie motívu smrti (obraz smrtihlavov) uzatvára prísne a metodicky organizovaný vedecký život Charlesa Darwina, aby sa zdôraznila jedinečnosť tvorivej osobnosti a jej osobitosti, aby sa prostredníctvom obrazov a fragmentov textu dorozprával príbeh Darwinovho *stromu života*.

Kniha *Strom života* ako súčasť literatúry faktu s príznakmi umelecky tvarovanej výpovede, predovšetkým prostredníctvom výtvarnej zložky textu, ponúka okrem nazretia na osobnosť vedca a človeka Darwina aj reflexiu vedeckej metódy pozorovania a zbierania i usúvzťazňovania faktov, a teda aj jeden z „návodov“ ako usúvzťazňovať svet a vdychovať mu zmysel. Spôsob nazerania na javy problémovej a nejednoznačnej skutočnosti, ktoré tematizuje literatúra, pripomína cestu za tajomstvom tvorivých síl, tých človečenských i tých, ktoré už do sféry vplyvu i prejavu človeka už nepatria a ktoré môže človek „len“ tušiť. Spôsob nazerania na skutočnosť a usúvzťazňovania faktov zároveň pripomína proces tvorenia „matrice“ či mentálnej mapy, ktorá zrkadlí to podstatné, usporadúva svet „v zmysle“, dáva mu zmysel, a tak recipientovi umožňuje, aby prostredníctvom obrazu sveta svet aj ľahšie porozumel.

2 Návrh na prácu s literárnym textom v prostredí školy

Téma: *Strom života – Kniha o životě přírodovědce, geologa a myslitele Charlese Darwina*

Ciel':

- vzdelávaci: identifikovať zmysel textu Petra Sísa v „dialógu“ s výtvarne stvárnenými obrázkami prostredníctvom tvorivej interpretácie, identifikovať odborné a umelecké aspekty knihy,

- výchovný: uvoľnenie a rozvíjanie tvorivosti, rozvíjanie schopnosti myslieť v súvislostiach a naučiť sa myslieť a učiť sa, rozvíjanie fantázie, „vedeckej“ intuície (zhmotnenej aj v tušení o prítomnosti vyššej tvorivej sily), rozvíjanie voľnej asociatívnej, spolupráce pri skupinovej práci...

Metódy: dialogické metódy (rozhovor), slovné a obrazové asociácie, tvorivé písanie a kreslenie, interpretácia, interpretačná mapa literárneho textu, synektika, hľadanie podobností medzi výtvarne stvárneným obrazom a slovom...

Stratégie rozvoja osobnosti: kreativizácia, axiologizácia, kognitivizácia

V rámci domácej prípravy nakreslite svoju predstavu o vzniku a vývoji sveta alebo nakreslite pre vás najzaujímavejšiu, najfantastickejšiu či najpriateľnejšiu predstavu, mýtus či teóriu, ktoré vysvetľujú vznik sveta a vývoj druhov. Obrázku priradte aj názov (napr. *Najfantastickejší koncept vzniku sveta*).

V nadväznosti na výrok Petra Sísa – „*Charlesi Darwinovi bylo líto, že se nikdy nenaučil kreslit. Namísto toho si ke všemu, co viděl, dělal podrobné poznámky.*“ – pomôžte Darwinovi v skupinách nakresliť niektoré z jeho poznámok a zistení (pozri časti Darwinovho diela a Sísov text), použite vlastný, napr. pointilistický štýl (namiesto čiarok a bodiek použite iný jednoduchý tvar, resp. zakrivate čiarky či ozvláštnite bodky obrysu a pod.).

Obrázok doplňte textovým komentárom, prípadne mentálnou (pojmovou) mapou, ktorá bude reflektovať problém danej časti textu (napr. z oblastí záujmu pomocných historických vied – genealógie, príp. heraldiky – načrtnite Darwinov rodokmeň alebo nakreslite, ako by vyzeral jeho „erb“; geografie, užšie kartografie – zakreslite do slepej mapy zeme s hranicami štátov Darwinovu cestu okolo sveta; biológie, užšie zoológie či botaniky – napíšte zoznam pre vás zaujímavých Darwinom zozbieraných vzoriek, zistíte a zaznamenajte o nich čo najviac a čo najzaujímavejších informácií, hľadajte a pomenúvajte vývojové súvislosti alebo reflektujte problém adaptácie druhov, napr. prispôsobenie sa organizmu v reakcii na znečistené prostredie a pod.). Vytvorte tak interpretačnú mapu textu, ktorá bude „mapovať cesty myslenia“ vo vedcovej práci i o vedcovom živote a mapu prezentujte.

V reakcii na Darwinov výrok – „*nemám sklon chodiť slepě ve šlépějích ostaních*“ – vytvárajte k obrázkom a textovým komentárom slovné či obrazové asociácie (napr. pri Darwinovom rodokmeni hľadajte tých príbuzných, ktorí zasiahli do Darwinovej tvorivej práce, príp. nakreslite obrázok ako znak daného vplyvu; alebo vymyslite postavu, ktorá by mohla čo najpozitívnejšie ovplyvniť Darwinovu cestu a pod.).

Postupujte ďalej a na základe diskusie v skupine vyberte spomedzi získaného materiálu a zaznamenaných informácií vhodný *podnet*. Ten vyčleňte, orámujte hrubou farebnou čiarou, pretože sa stane kľúčovým pojmom a problémom vašej ďalšej práce (napr. Darwinova túžba cestovať okolo sveta).

Na plochu papiera zapíšete podľa vás „ideálny“ plán riešenia takto vytýčeného problému a pokračujte podľa schémy (vymedz problém – zhromaždi informácie) – vytvor a uplatni stratégiu riešenia problému – zhodnoť výsledok (porovnaj Fisher, 1997). To znamená, že si v bodoch zapíšete plán riešenia problému a na základe diskusie vyberiete vhodnú „cestu“ jeho riešenia (napr. presvedčiť otca, pôsobiť naň prostredníctvom autority strýka a pod.).

Ako by ste uvažovali a ako by ste riešili problém, ak by ste boli Darwinom, aký plán by ste vymysleli? Využite prvú osobu, prijmite Darwinovu optiku a po získaní povzbudzujúcej odpovede od strýka, ktorý odobrí vašu cestu, napíšte list otcovi, aby podporil vaše vedecké

ambície, aby ste ho prostredníctvom argumentov presvedčili o oprávnenosti naplniť svoju túžbu. Postupujte podľa schémy oslovenie – zdôvodnenie písania listu – subjektívne vyjadrenie túžby cestovať – vysvetlenie zmyslu a cieľov cesty, jej prospešnosti pre váš ďalší vedecký život, a to prostredníctvom argumentov (téza – jej zdôvodňovanie – zhrnutie a návod na riešenie či ďalšie konanie) – záver listu – podpis a pozdrav, príp. si schému, podľa ktorej budete postupovať, upravte pre svoje zámery.

Alternatívou k listu môže byť aj záznam Darwinovho vedomia či denníkový záznam, v ktorom Darwin premýšľa o postupe, ktorý si zvolí pri napĺňaní svojej túžby cestovať a objavovať svet, ale aj pri zhodnotení výsledkov svojej päťročnej cesty. Postupujte podľa schémy *Prečo mám odísť? Aký cieľ sleduje moja cesta? – Čo si o tom myslia ostatní? – Čo by som si mal objasniť pred cestou? – Čo by som si mal vziať so sebou? – Ako by som mal naplniť ciele cesty? – Na aké prekážky môžem narázať? ...* (porovnaj Fisher, 1997).

Pri písaní textu skúste použiť subjektívny štýl, aby ste vytvorili umelecky ladený text, list alebo záznam vedomia. Svoje texty prečítajte a porovnajte, vyberte najpravdepodobnejší (zvažujte pravdepodobnosť zhody medzi realitou a vaším fiktívnym textom), najzaujímavejší (zvažujte výber faktov podľa miery, do akej vzbudia záujem medzi vašimi spolužiakmi), najkreatívnejší (uvažujte o miere tvorivosti, odlišnosti, jedinečnosti konceptu textu na rozdiel od ostatných textov, môžete zisťovať aj detailnosť vyjadrenia názoru a pod.) či čímsi iným podnetný text. Rozvíjajte tak nielen verbálnu inteligenciu, ale aj tvorivosť svojho myslenia. K textom vytvorte ich emblémy, ktoré vzniknú spojením viacerých prvkov Darwinovho tvorivého úsilia, môžu sa inšpirovať aj tvorbou Giuseppe Arcimbolda.

Texty a obrázky kreované umeleckými prostriedkami porovnávajte s odbornými textami a s textom knihy Petra Sísa. Vyslovte sa o odlišnostiach medzi prísne vedeckým a umeleckým textom. Uvažujte aj o tvorivej sile, ktorá rozvíja „stvorensťvo“, existuje taká sila, ktorá organizuje prirodzený výber v prírode alebo nie? Čo si myslíte? A čo si myslel Darwin? Zisťujte a hľadajte odpovede, uvažujte o nich, rozprávajte sa so spolužiakmi a v závere skúste vysloviť názor na reflektovaný problém. Tvoríte svoj názor na vznik a rast stromu života, nuž stačí si už len priať, aby rástol a mohutnel ďalej, aby sme nekráčali vyšliapanými cestami myslenia, ale aby sme sa ním inšpirovali a aby sme si pri objavovaní sveta hľadali svoje vlastné cesty, ako mu viac rozumieť.

Záver

V príspevku sme uvažovali o literatúre faktu, ktorá je určená (nielen) pre recepciu detí v modernej škole. V nadväznosti na literárnovednú reflexiu textu Petra Sísa *Strom života*, ktorý sa vyznačuje predovšetkým umelecky kreovanou podobou výtvarnej realizácie, sme ponúkli návrh na prácu s týmto literárnym textom. Vyberali sme také stratégie a metódy práce vo vyučovaní literatúry, ktoré môžu uľahčiť vstupovanie potenciálneho recipienta do textu, zúročujú medzipredmetové vzťahy, ale zároveň môžu viesť k hlbšiemu porozumeniu textu a podporiť aj učenie sa i rozvoj myslenia potenciálneho recipienta.

Zoznam literatúry

ČEKLOVSKÁ, N. (2011). Rozprávky Daniela Pastirčáka a možnosti ich recepcie v didaktickej komunikácii. In: *Medzinárodná vedecká konferencia pre doktorandov, vedeckých pracovníkov a mladých vysokoškolských učiteľov Prešov 2011*. Eds. M. Dupkalová, I. Ištvan. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2011, s. 375 – 380. ISBN 978-80-555-0482-7

FISHER, R. (1997). *Učíme deti myslieť a učiť sa*. Praha: Portál, 1997. 174 s. ISBN 80-7178-966-6

- GERMUŠKOVÁ, M. (1995). *Literárny text v didaktickej komunikácii (na 2. stupni základnej školy)*. 1. vydanie. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ, 1995. 120 s. ISBN 80-88697-16-6
- PETRÍKOVÁ, M. (2011). *Umelecký text v tvorivých interpretáciách. Teória – poetológia – aplikácia*. 1. vydanie. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011. 168 s. ISBN 978-80-555-0424-7
- SÍS, P. (2004). *Strom života – Kniha o životě přírodovědce, geologa a myslitele Charlese Darwina*. 1. české vydání. Preložil V. Janiš. Praha: RAKETA v produkci nakladatelství Labyrint, 2004. 42 s. ISBN 80-86803-02-3
- STANISLAVOVÁ, Z. (1998). *Kontexty modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež*. 1. vydanie. Prešov: Náuka, 1998. 183 s. ISBN 80-967602-3-8
- VanGUNDY, A. B. (2005). *101 Activities for Teaching of Creativity and Problem Solving*. San Francisco: Pfeiffer, 2005. 410 s. ISBN 0-7879-7402-1

Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu KEGA č. 048PU-4/2011 Učebnice a alternatívne učebné pomôcky na výučbu slovenského jazyka a literatúry ako súčasť nižšieho sekundárneho vzdelávania.

Kontakt

PaedDr. Martina Petříková, PhD.
Katedra knižničných a informačných štúdií
Inštitút slovackistických, mediálnych a knižničných štúdií
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Ul. 17. novembra č. 1
Prešov
080 01
Slovenská republika
mpetrikova9@gmail.com